

Omslagbeeld: Gerald Chukwuma, BLUE MOON, 2020. Mixed Media, 182.9 x 248.9 cm.
Courtesy of Gerald Chukwuma / Kristin Hjellegjerde Gallery

© 2021 Uitgeverij VUBPRESS
VUBPRESS is een imprint van ASP nv
(Academic and Scientific Publishers nv)
Keizerslaan 34
B-1000 Brussel
Tel. +32 (0)2 289 26 56
Fax +32 (0)2 289 26 59
info@vubpress.be
www.vubpress.be

ISBN 978 94 6117 021 7
NUR 715, 730
Wettelijk depot D/2021/11.161/013

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, op elektronische of welke andere wijze ook zonder voorafgaande, schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding. Verbindend humanisme <i>Hans A. Alma en Caroline Suransky</i>	7
William Connolly over mens-zijn in het antropoceen. Een bewerking en verwerking door Hans Alma en Caroline Suransky <i>Hans A. Alma en Caroline Suransky</i>	19
Humanisme in de eenentwintigste eeuw. Naar een nieuw kosmologisch, pluralistisch en verbindend narratief <i>Henk Manschot en Caroline Suransky</i>	45
Ecohumanistische verwevenheden. De weg naar <i>enlifement</i> <i>Fernando Suárez Müller</i>	79
Connolly's pluraliseren van het pluralisme <i>Marc Van den Bossche</i>	111
Het relationele openhouden. Over technologie, doelgerichtheid en labels <i>Yoni Van Den Eede</i>	131

De kracht van mimesis. Nidesh Lawtoo's perspectief op het werk van William Connolly	149
<i>Nidesh Lawtoo en Hans A. Alma</i>	
De gospel van Greta als aanzet voor een politiek van het zwermen	169
<i>Femke Kaulingfreks</i>	
Pluralisme en een spiritualiteit van het mogelijke	197
<i>Hans A. Alma</i>	
Over de auteurs	219

Inleiding. Verbindend humanisme

Hans A. Alma en Caroline Suransky

De grote globale opgaven van deze tijd, vooral met betrekking tot de ecologische crisis, zijn onlosmakelijk verbonden met fundamentele vragen over mens-zijn in relatie tot de wereld, de aarde, waarvan wij deel uitmaken in al haar schoonheid, kwetsbaarheid en weerbaarheid. Onder verbindend humanisme verstaan wij een humanistische benadering die deze fundamentele vragen doordenkt, niet alleen op theoretisch niveau, maar vanuit levensbeschouwelijke betrokkenheid en gericht op een duurzame omslag in ons handelen. De term is gebaseerd op het werk van de Amerikaanse politiek filosoof William Connolly (Johns Hopkins University), die in 2017 het boek *Facing the Planetary: Entangled Humanism and the Politics of Swarming* uitbracht, in 2019 gevolgd door het boek *Climate Machines, Fascist Drives, and Truth*. In zijn werk geeft Connolly kritiek op veel vormen van hedendaags humanisme met een modernistisch mensbeeld (nadruk op het autonome individu) en een antropocentrisch wereldbeeld (de wereld als maakbaar naar de verlangens van de mens). Toch wil hij humanisme niet opgeven, zoals sommige postmoderne critici van humanisme dat doen. Connolly vindt humanisme belangrijk, omdat mensen kwaliteiten en verantwoordelijkheden hebben die zij kunnen inzetten voor het realiseren van goed (samen)leven op een kwetsbare planeet. Hij pleit voor een 'entangled humanism' dat uitgaat van wederzijdse afhankelijkheidsrelaties tussen verschillende bestaansvormen, bijvoorbeeld zo elementair als de bacteriën in onze darmen die onze stemmingen beïnvloeden.

Referenties

- Bateson, G. (2000). *Steps to an Ecology of Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bos, R. ten (2015). *Bureaucratie is een inktvis*. Amsterdam: Boom.
- Connolly, W.E. (2009). 'A World of Becoming' (pp. 222-235) in A. Finlayson (ed.), *Democracy and Pluralism: The Political Thought of William E. Connolly*. London: Routledge.
- Connolly, W.E. (2011). *A World of Becoming*. Durham: Duke University Press.
- Connolly, W.E. (2013). *The Fragility of Things: Self-Organizing Processes, Neoliberal Fantasies, and Democratic Activism*. Durham: Duke University Press.
- Connolly, W.E. (2017). *Facing the Planetary: Entangled Humanism and the Politics of Swarming*. Durham: Duke University Press.
- Doctorow, C. (2017). *Walkaway*. London: Head of Zeus.
- Heidegger, M. (1999). *Zijn en tijd*. Vertaald door Mark Wildschut. Nijmegen: SUN.
- Marcuse, H. (1964). *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston, MA: Beacon Press.
- Van Den Eede, Y. (2019a). De maakbaarheid van spontaniteit. Een herlezing van Ellul (pp. 197-234) in Y. Van Den Eede & K. Verstrynge (eds.), *De maakbare moraal. Visies op ethiek en humanisme*. Brussel: VUBPRESS.
- Van Den Eede, Y. (2019b). *The Beauty of Detours: A Batesonian Philosophy of Technology*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Van Den Eede, Y. (2020). Bateson, Gregory (1904-1980) in *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. John Wiley & Sons, <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosb007.pub2>.

De kracht van mimesis. Nidesh Lawtoo's perspectief op het werk van William Connolly^{1,2}

Nidesh Lawtoo en Hans A. Alma

Nidesh Lawtoo leidt aan de KU Leuven een vijfjarig Europees onderzoeksproject, *Homo Mimeticus*, gericht op theorieën van mimesis, imitatie en simulatie op het gebied van modernistische literatuur, sciencefictionfilms en kritische theorie. Hij kent William Connolly van de tijd dat hij aan de Johns Hopkins University werkte en is met hem in gesprek over de diagnose van hedendaagse politieke ontwikkelingen en de opkomst van wat Connolly '*aspirational fascism*' noemt. In zijn artikel 'The Powers of Mimesis: Simulation, Encounters, Comic Fascism' benadert Lawtoo Connolly's werk vanuit het perspectief van mimesis. Hij benadrukt daarmee een kant van dit werk dat hoogst actueel is in het licht van recente politieke ontwikkelingen. Met Trumps provocatieve oproepen aan zijn aanhangers en de daaropvolgende gebeurtenissen in de laatste weken van zijn presidentschap nog vers in ons geheugen, zijn duidingen die ons helpen dit te begrijpen van groot belang. In het kader van deze bundel

1 Nidesh Lawtoo wishes to thank Hans Alma for her careful translation and mimetic mediation of this piece.

2 This project has received funding from the European Research Council (ERC) under the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme (grant agreement n°716181).

voert het te ver om Lawtoo's plaatsing van Connolly's denken in de genealogie van mimetische theorie aan de orde te stellen. In overleg met Nidesh Lawtoo beperken we ons tot een bewerking van die delen van zijn artikel die directe relevantie hebben voor de pregnante vraag uit Connolly's *Facing the Planetary* die de basis vormt van dit boek: welk 'wij' hebben we nodig? Lawtoo laat zien dat gemeenschapsvorming op constructieve wijze bevorderd kan worden door mimetische krachten, maar ook zeer destructief kan uitpakken onder invloed van de keerzijde van die mimetische krachten. Mimesis heeft een januskop en draagt zowel bij aan antifascistische zwermpolitiek als aan het ontstaan van fascistische massa's. Dat laatste gebeurt zelfs daar waar men via politieke satire fascisme tracht te bestrijden. Lawtoo licht deze urgente boodschap toe aan de hand van Trumps wijze van politiek bedrijven en de reactie daarop in nieuwsshow's op tv. Het is een inzicht dat in deze bundel niet mag ontbreken.

Mimesis in Connolly's werk

Lawtoo begint zijn artikel met de opmerking dat zijn insteek misschien vreemd lijkt: in Connolly's oeuvre zijn weinig verwijzingen te vinden naar wat de Grieken met de ondoorgrondelijke term *mimēsis* aanduiden. Bovendien behoort het begrip, opgevat als imitatie, simulatie of representatie, tot een dominante traditie in het westerse denken die Connolly consistent en agonistisch uitgedaagd heeft. Lawtoo noemt Connolly's kritiek terecht. De bepleiters van deze mimetische traditie baseren zich op het denken van Plato en zijn geneigd om de materialiteit van menselijke en niet-menselijke krachten ondergeschikt te maken aan zogenaamd echtere, transcendente, misschien zelfs goddelijke Vormen. Zij geven de voorkeur aan eenvormigheid boven pluralisme, aan idealisme boven materialisme, aan een wereld van het Zijnde tegenover een wereld in wording.

Lawtoo laat zien dat Connolly duidelijk aan de andere kant van het ontologische spectrum staat. Hij pleit immers voor een 'immanent' of 'natuurlijk' realisme dat trouw blijft aan de aarde, de vitale krachten van leven in het hier-en-nu bevestigt, en dat horizontale vormen van communicatie cultiveert die openstaan voor heterogene menigvuldigheid in plaats van homogene eenheid, voor ontmoetingen in *deze* wereld in plaats van *voorbij* de wereld. In zijn analyses gaat het om de onvoorspelbare verstrengelingen tussen menselijke en niet-menselijke processen in plaats van de gesloten eenheid van opzichzelfstaande esthetische vormen; het gaat hem om de beweging van materiële krachten in plaats van de onbeweeglijkheid van ideale Vormen. Het is dan ook geen wonder dat Connolly, net zoals Nietzsche en Deleuze voor hem, simpelweg gekant lijkt te zijn tegen mimesis en tegen de platoonse traditie als inspiratiebron – tenminste, als mimesis ingekaderd wordt in een homogeen beeld, een homogene spiegel of representatie van de werkelijkheid.

En toch, benadrukt Lawtoo, mogen we de rol van mimesis in het werk van Connolly niet onderschatten. Hij is onder andere beïnvloed door de visie van René Girard op mimetische begeerte. De kern van deze visie is dat wij verlangen wat anderen verlangen: elk object van begeerte is aantrekkelijk voor ons omdat het door anderen begeerd wordt. We bootsen anderen na in wat we willen en nastreven. Vooral als die anderen machtig en populair zijn, is de aanzuigkracht van wat zij begeren enorm. Lawtoo spreekt over de immanente krachten van mimesis om breinen en lichamen te besmetten en te infecteren. Dat besef speelt een indringende rol in Connolly's voortgaande denken, vooral in zijn recente werk over zwermpolitiek en fascistische massa's. Lawtoo verbindt dit met de invloed van Nietzsche op het denken van Connolly en noemt de krachten van mimesis een manifestatie van dionysische vormen van de wil tot macht. Zo beschouwd doortrekt het mimetische als een onderstroom Connolly's plurale denken, bijvoorbeeld in zijn interesse in neurowetenschappelijk onderzoek naar spiegelneuronen die actief worden wanneer we waarnemen wat een ander doet, op dezelfde plek in de hersenen als wanneer we die actie zelf

zouden uitvoeren. Spiegelneuronen lijken zo een belangrijke rol te spelen in empathie maar ook in nabootsing.

Lawtoo spreekt van mimetische stromen die meestal werkzaam zijn onder de drempel van bewustzijn, en die dus onzichtbaar en moeilijk grijpbaar zijn voor theoretische reflectie (denk aan het Griekse *theorein*, dat staat voor 'speculeren' maar ook voor 'kijken naar', of 'zien'). Velen (maar niet Connolly) waren dan ook verrast dat mimetische fantomen krachtig (opnieuw) zijn opgedoken op de recente politieke Bühne, voor de hele wereld zichtbaar en voelbaar. Lawtoo spreekt in dit verband van besmetting als belangrijke politieke kracht. Zelfs overtuigde rationalisten, intentionalisten en advocaten van voortgaande vooruitgang en verlichting kunnen dit moeilijk ontkennen. Die mimetische besmetting heeft spectaculaire proporties aangenomen tijdens de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2016. Mensen raakten onder de hypnotische betovering van een entertainer die inderdaad vertrouwde op de dionysische krachten van de acteur om de verkiezingen te veroveren.³ De acteur die nabootst en tot nabootsing oproept heeft een nauwe relatie tot mimesis; het Griekse *mimos* staat voor toneelspeler of voorstelling. In Connolly's reflectie op de politieke ontwikkelingen duikt volgens Lawtoo een belangrijke en grotendeels onopgemerkte visie op de krachten van mimesis op, die op eenvoudige wijze doorwerkt in zijn politieke evaluaties en in zijn voortdurende bevestiging van pluralisme, *entangled humanism* en nieuw materialisme als tegenkrachten.

In een poging deze theoretische claim te onderbouwen, wijst Lawtoo tendensen aan in Connolly's vroegere werken, en laat hij de duidelijker manifestaties in zijn laatste boeken zien. Daarin spreekt Connolly bijvoorbeeld over

3 Voor de oorspronkelijke betekenissen van *mimēsis* in vijfde-eeuws Griekenland en de worteling daarvan in het Siciliaanse dramatische genre van de *mimos*, zie Else, 'Imitation' in the *Fifth Century*, 73-90. Voor een inleidende conversatie over de rol die de retorica van mime speelde in de presidentsverkiezing van 2016, zie Connolly & Lawtoo, *Rhetoric, Fascism and the Planetary*.

het viscerale register van het culturele leven, dus over de verwevenheid van onze lichamelijkheid (ingewanden) en affectiviteit met culturele uitingen die vaak als 'hoger' en verhevener worden gezien. Wat hij in zijn boek *Facing the Planetary* 'zwermopolitiek' noemt – de politieke kracht van dissidente stemmen die zich verzamelen in 'zwermen' – is werkzaam op dit viscerale register van het culturele leven. In *Aspirational Fascism* laat Connolly zien hoe de kracht van mimesis werkt in narcistisch leiderschap, in identificatie met de leider en in massabesmetting.⁴ Zo biedt Connolly volgens Lawtoo een significante en vitale bijdrage aan huidige debatten over het belang van belichaamde, onbewuste en relationele vormen van imitatie en aan het transdisciplinaire veld van mimetische theorie.

Connolly's bijdrage aan theorieën van mimesis is veelzijdig en meervoudig. Enerzijds bundelt hij zijn krachten met wetenschappers die werken op het kruispunt van geesteswetenschappen, sociale wetenschappen en neurowetenschappen om een hernieuwde interesse te bevorderen in gedragsvormen van affectieve of mimetische communicatie. Daartoe behoren massagedrag, psychische identificatie, hypnotische invloeden, affectieve besmetting, spiegelneuronen en andere belichaamde manifestaties van mimesis. Die staan niet volledig onder de controle van rationeel bewustzijn, zijn relationeel en psychosomatisch van aard en zijn werkzaam op het niveau van wat Lawtoo het 'mimetische onbewuste'⁵ noemt.

Anderzijds gaat Connolly's diagnose van de krachten van mimesis verder dan antropocentrische benaderingen van subjectiviteit, politiek en cultuur en opent zich naar transdisciplinaire beschouwingen van de meervoudige verstrengelingen tussen menselijke en niet-menselijke krachten. Lawtoo noemt in

4 Connolly, *The Ethos of Pluralization*, 53; *Neuropolitics*, 76; *A World of Becoming*, 116-117; *The Fragility of Things*, 104; *Facing the Planetary*, 125; *Aspirational Fascism*, 44, 21, 37.

5 Zie Lawtoo, *The Phantom of the Ego*; wat betreft de hernieuwde interesse in de rol die mimesis speelt in sociale en politieke theorie, zie ook Borch, *Imitation, Contagion, Suggestion*.

dit verband een baanbrekend essay van Jane Bennett, waarin zij opmerkt dat we dringend nood hebben aan 'een model van mimesis dat zowel betrekking heeft op affectieve ontmoetingen tussen mensen als op die tussen menselijke en niet-menselijke krachten'.⁶ Langs een vergelijkbaar spoor trekt ook Connolly deze mimetische lijn van onderzoek door voorbij het menselijke met zijn aandacht voor hoe niet-menselijke krachtenvelden met hun eigen macht ons beïnvloeden en doortrekken.⁷

Lawtoo noemt het van urgent belang dat we het dominante idee van *Homo sapiens* als een volledig rationeel, autonoom en reflectief schepsel compliceren ten gunste van een minder dominant maar misschien realistischer perspectief dat mensen als belichaamde, relationele en (ten goede en ten kwade) mimetische schepsels beschouwt. Hij spreekt in dit verband van *Homo mimeticus*.

Krachten van simulatie

Connolly's pluralistische denken is goed verankerd in politieke theorie, maar heeft ook wortels in elementen van continentale filosofie, literatuurwetenschappen, filmwetenschappen, evolutionaire biologie, de nieuwe aardwetenschappen en recente ontwikkelingen in de neurowetenschappen. Connolly's bijdrage aan mimetische theorie zal dus noodzakelijkerwijs ook meervoudig zijn.

Zo wijst Lawtoo op zijn aandacht voor de toenemende macht van mediasimulaties, versterkt door nieuwe media die de lijn tussen waarheid en leugen vertroebelen. Connolly schrijft bijvoorbeeld dat leiders als Donald Trump die zich bewegen in de richting van fascisme 'het Grote Leugen-scenario' gebruiken als 'een strategie om op bewijs gebaseerde claims te ondermijnen, valse

6 Bennett, 'Mimesis: Paradox or Encounter', 1189: 'a figure of mimesis that concerns itself both with affective encounters between humans and with those between human and non-human forces'; vertaling HA.

7 Connolly, *Facing the Planetary*, 82.

equivalenties te creëren, verwarring te zaaien, de aandacht af te leiden, de acceptatie van autoritair bestuur te bevorderen, en een schokgolfpolitiek van snelle veranderingen te legitimeren'.⁸ Het gaat om krachten van simulatie die niets van doen hebben met de werkelijkheid en die de basis vormen van fascistische pathologieën.

Lawtoo betoogt dat Connolly's denken hier lijkt voort te bouwen op dat van Nietzsche. In een beroemde paragraaf in *Afgodenschemering* onthulde Nietzsche dat de 'ware' ideale wereld een product is van 'een fabel'. Op die manier leek hij afscheid te nemen van de wereld zoals die verschijnt. En toch liet Nietzsche nooit zijn eerbiedige hechting aan de materiële werkelijkheid van deze wereld los. Lawtoo wijst erop dat Nietzsche gebruikmaakte van 'mimetische maskers' (denk weer aan de toneelspeler) zoals die van Zarathustra, om zijn broeders op te roepen trouw te blijven aan de aarde⁹ en immanente hechtingen aan onze planeet te cultiveren. Het zijn juist deze hechtingen die Connolly wil bevorderen onder de noemer van een '*ethics of cultivation*'.¹⁰ Connolly pleit voor een ethiek die tegen de kracht van misleiding en simulatie in vitale en bevestigende relaties cultiveert met de kwetsbaarheid van lichamen, planten en dingen. Een dergelijke ethiek brengt diverse gemeenschappen in termen van gender, ras en klasse bij elkaar en verbindt mensen opnieuw met de planetaire krachten – wat van vitaal belang is om de Scylla van wrok en de Charybdis van nihilisme te ontwijken in het tijdperk van het antropoceen.

8 Connolly, *Aspirational Fascism*, 21: 'a strategy to undermine evidence-based claims, create false equivalences, sow confusion, divert attention, promote acceptance of authoritarian rule, and legitimize a shock wave politics of rapid shifts'; vertaling HA.

9 Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra*, 125.

10 Connolly, *Facing the Planetary*, 57.

De ziener

Een volgend belangrijk element dat Lawtoo onder de aandacht brengt, is wat Connolly de 'theoreticus als ziener' noemt. Hierin zijn heilzame mimetische krachten werkzaam, die Lawtoo aanduidt als 'patho-logisch': pathos en logos zijn een verbinding aangegaan. 'Ziener' moet hier breed begrepen worden: ook de andere zintuigen leveren hun bijdrage. Daarnaast gaan rede en gevoel, vrouwelijkheid en mannelijkheid, het menselijke en het niet-menselijke samen: geen tweedeling doet recht aan een figuur die zijn krachten ontleent aan de wederzijdse verstrengelingen van deze polariteiten. Connolly herinnert ons eraan dat het paradigmatische voorbeeld van een ziener in de Griekse mythologie, Tiresias, 'de krachten van man en vrouw mengde, door de sensitiviteit van een vrouw in te vouwen in de dapperheid van een man', om zo zijn/haar weg naar de toekomst te zien en te voelen.¹¹ Het is misschien geen toeval dat deze gemengde genderidentiteit ook een kenmerk is van Dionysus en zijn mimetische krachten voedt, waartoe ook profetische gaven behoren.¹² Zulke androgyne eigenschappen hangen onder andere samen met een uitzonderlijke ontvankelijkheid voor een pathos: in het mimetische proces *voelt* de theoreticus eerst en laat ons dan *zien*. Lawtoo spreekt van een affectieve participatie die opgewekt wordt door mimesis en die niet moet worden aangezien voor een theoretische zwakte. Het is juist een teken van theoretisch inzicht in mimetische manifestaties die onzichtbaar zouden zijn gebleven als ze niet eerst door de beleving waren opgemerkt. Omdat de ziener op visceraal niveau beroerd kan worden door

11 Connolly, *World of Becoming*, 153: 'mixed the powers of man and woman together, folding the sensitivity of a woman into the prowess of man'; vertaling HA.

12 Dionysus komt uit het Oosten en zijn naam is synoniem met de krachten van wijn en seks, maar, zoals Tiresias al snel aanvoelt, hij is ook een 'god van de profetie' (er is een ziener voor nodig om een andere ziener te herkennen), toegerust met mimetische en besmettelijke krachten die extase, razernij en paniek veroorzaken. Euripides benadrukt ook vanaf het begin dat Dionysus het genderonderscheid overbrugt, want hij wordt gekarakteriseerd als iemand met een zacht, zelfs vrouwelijk uiterlijk. Euripides, *The Bacchae*.

mimetisch pathos en de immanente krachten van besmetting met zijn lichaam kan voelen, kan hij ons daadwerkelijk de patho-logische krachten van mimesis laten zien. Lawtoo vat het als volgt samen: voel de mimetische kracht eerst en probeer haar dan te zien, en als dat je lukt: doordenk en diagnosticeer haar. Dat is volgens hem een van de kenmerkende tactieken van een filosofische heelmeester, zoals Nietzsche dat ziet.

Zo'n januskopdiagnose van mimesis is volgens Lawtoo cruciaal om grip te krijgen op de theatrale krachten die sinds de verkiezing van Trump in 2016 een spectaculaire manifestatie hebben gekend in de Verenigde Staten, om zich van daaruit te verspreiden naar andere westerse democratieën. Connolly's *Aspirational Fascism* leert ons dat autoritaire leiders die vertrouwen op de vaardigheden van de acteur (*mimos*) om echte massa's en publieken te mobiliseren, niet alleen valse beelden verspreiden die ontmaskerd kunnen worden van een kritische afstand als zijnde ver bezijden de waarheid. Minder zichtbaar en dus minder bestudeerd en theoretisch doordacht is dat (nieuwe) fascistische leiders die goed geoefend zijn in de kunst van het acteren, aansluiten op lichamelijke vormen van mimetische communicatie. Deze vormen van prelinguïstische communicatie kunnen op het eerste gezicht ongearticuleerd en ondoordacht lijken, met een gebrek aan retorische intelligentie en misschien zelfs simpelweg stupide of komisch in hun vertrouwen op herhalingen, gebruik van beelden (in plaats van gedachten), om maar niet te spreken van gebaren, gezichtsuitdrukkingen en andere vormen van wat Nietzsche *Schauspielerei* noemde. En toch, dit affect of *pathos*, dat volgens Nietzsche niets anders is dan de wil tot macht,¹³ is hoogst besmettelijk, werpt een hypnotische betovering over massa's, bewerkt psychomotorische suggesties, een vorm van dwang om te imiteren,¹⁴ en lokt mimetische vormen van communicatie uit die lichaam en geest,

13 Nietzsche, *The Will to Power*, 339.

14 Nietzsche, *The Will to Power*, 429.

gewoonten en gedachten, acties en reacties infiltreren, met al te werkelijke politieke gevolgen.

Lawtoo benadrukt dat we allemaal voldoende recent bewijs hebben gezien van de verontrustende werkzaamheid van de dionysische krachten van zo'n mimetische acteur als leider. We hebben steeds weer gezien en gevoeld dat verre van alleen weezin op te wekken, zulke dionysische krachten (waaronder zondebokken aanwijzen, gewelddadige opwinding, seksuele uitspattingen) ook bewegingen van gelijktijdige aantrekking en afstoting teweegbrengen die de politieke gemeenschap verbindt met een leider. In termen van Georges Bataille kunnen we deze non-linguïstische kracht van communicatie daarom soeverein noemen. Net zo duidelijk is dat deze dionysische/mimetische communicaties recent van nieuwe voeding voorzien zijn via nieuwe media die hun effect versterken en niet eerder geziene aantallen volgers bereiken. Zij verdienen daarom een aandachtige diagnose, want als ze werkten in het recente verleden is het waarschijnlijk dat ze weer zullen werken in de nabije toekomst. Lawtoo benadrukt dat dat een les is die we in gedachten moeten houden in de post-Trumptijd.

Minder zichtbaar is dat de ambivalente bewegingen van aantrekking en afstoting opgewekt door de krachten van mimesis ook werkzaam kunnen zijn in de genres die er in hun boodschap juist op gericht zijn tegenstand te bieden aan fascistische besmetting. Door hun mimetische dramatisering op het niveau van het medium, kunnen ze ongewild bijdragen aan de fascistische aantrekkingskracht die ze willen bestrijden. Lawtoo spreekt in dit verband over de ambivalente machten van mimesis die een rol spelen in satirische politieke tv-shows. Als zulke mimetische krachten gemobiliseerd worden door comedians met de duidelijke intentie om te vechten tegen fascistische tendensen, moeten we niet de klassieke les vergeten dat mimesis een tweesnijdend zwaard is, en zich tegen nobele kritische intenties kan keren om laaghartige politieke effecten te sorteren.

Hypermimetische shows: komedie contra (nieuw) fascisme

Lawtoo begint met in herinnering te roepen dat een nietzscheaanse diagnose van de krachten van mimesis ons leert dat dionysische besmetting fundamenteel een januskop heeft omdat zij voor zowel fascistische als antifascistische doeleinden gebruikt kan worden. Enerzijds roept zij politieke pathologieën op die de politieke gemeenschap van top tot teen infecteren; anderzijds kan zij filosofische heilmeesters voorzien van een ervaringskennis die zij kunnen aanwenden om mimetische pathologieën te ontwikkelen – dat wil zeggen kritische beschouwingen (*logoi*) van mimetisch affect (*pathos*). Of, om het in Connolly's taal te zeggen, deze krachten bevorderen levensbevestigende mimetische krachten die burgers verzamelt in wat hij 'zwermopolitiek' noemt. Tegelijkertijd kunnen zij viscerale krachten ontketen die voeding geven aan ressentiment, geweld en zondebokmechanismen tegenover minderheden, zoals dat kenmerkend is voor *aspirational fascism*. Hoe dan ook kunnen de krachten van mimesis niet simpel uitgevaagd of onderdrukt worden. Omdat we, nolens volens, mimetische wezens zijn, geworteld in onze lichamen, moeten de viscerale stromen die *Homo mimeticus* tot leven wekken, gekanaliseerd worden in positieve, antifascistische en levensbevestigende richtingen opdat fascistisch massagedrag omgebogen wordt naar antifascistisch zwermgedrag.

Tegen deze achtergrond beschouwt Lawtoo een van de meest zichtbare manifestaties van de krachten van mimesis die dagelijks ingezet worden tegen (nieuw) fascisme. Hij heeft hier samen met Connolly over nagedacht en daarbij merkten zij op dat in een hypergemediatiseerde cultuur, professionele 'mimespelers' zoals comedians die de gastheer of -vrouw zijn van satirische nieuwsprogramma's op televisie, een toenemend belangrijke rol spelen. Niet alleen ontmaskeren zij leugens en identificeren zij nieuwe symptomen van fascistisch gedrag, maar ook weten zij positieve vormen van mimetische communicatie op te roepen, culminerend in gezond en bevrijdend lachen. Comedians als Steven Colbert, Bill Maher, Trevor Noah, John Oliver, Michelle Wolf, Samantha Bee

en veel anderen die nu het satirische werk voortzetten van vorige generaties comedians (John Stewart, David Letterman, and George Carlin, om er een paar te noemen) hebben volledig begrip van de mimetische krachten van Trumps ogenschijnlijk idiote herhalingen, gebaren, verpersoonlijkingen en grimassen die effectief woede, angst en (dionysisch) geweld oproepen. In tegenstelling tot veel academici hebben ze een intiem begrip van deze krachten, van lichaam tot geest, want ze zijn zelf geoefende mimespelers die de krachten van mimesis dramatiseren om de lichamen van hun publiek tot (dionysisch) lachen te bewegen. Ze leveren een dagelijks tegengif tegen een zieke en ziekmakende politiek.

Er schuilt veel diagnostische waarde in de *patho-logische* vaardigheden van deze comedians. De vrijheid van spreken die ze laten zien, de bijtende intelligentie van hun grappen, hun 'close readings' gecombineerd met antifascistische grappen bieden een effectief tegenwicht tegen profascistische slogans. Ze moeten dus verdedigd, ondersteund en verder geholpen worden want ze ontmaskeren macht, laten een voorbeeldige weerstand tegen macht zien, terwijl ze psychische opluchting brengen aan een angstig publiek. Lawtoo denkt dat Connolly ook deze mening is toegedaan en citeert hem: 'op de goede momenten kunnen lachen en satire samengaan met effectieve blootstelling nobel werk doen' omdat 'overdrijvingen [...] en satirische herhalingen zowel laten zien hoe Trumps ruwe magie werkt op het viscerale register van uitgekozen groepen stemmers als hoe zijn clowneske karakter uiteindelijk iets kan worden om je tegen te verzetten'.¹⁵ Zulke analyses van komedie maken de weg vrij voor een vrolijke wetenschap van mimesis die van vitaal belang is, vooral gedurende donkere en tragische tijden.

¹⁵ Connolly, *Aspirational Fascism*, 17: 'at the right moments, laughter and satire in tandem with effective exposés can do noble work' for the 'exaggerations, freeze framings, and satirical repetitions bring out both how Trump works his crude magic on the visceral [or mimetic] register of chosen constituents and how his clownish character could eventually become something to resist'; vertaling HA.

Wat Lawtoo bij wijze van conclusie toevoegt, is een diagnostische twijfel of aarzeling die niet de waarde van de comedians zelf betreft, maar de verstrengeling van het komische medium met het dagelijks nieuws. Hij vindt het belangrijk om de nadruk te leggen op de inleidende woorden die Connolly gebruikt bij zijn positieve evaluatie van komedie. Zoals het hele genre zelf, heeft de diagnostische waarde van komedie alles te maken met tijd en timing. 'Op de goede momenten' kan komedie inderdaad *patho-logische* effecten hebben die effectief zijn in het bestrijden van fascistische politiek langs de besproken viscerale/mimetische lijnen. Maar Lawtoo benadrukt dat zij op de verkeerde momenten ook de tegenovergestelde pathologische effecten kan hebben. Zoals iedere comedian weet, is timing cruciaal voor goede komedie. Daaraan zouden filosofische heemeesters moeten toevoegen dat timing net zo belangrijk is om de goede politieke effecten van komedie tevoorschijn te roepen.

We leven nu in een tijd die gedomineerd wordt door voortdurende 'streaming' van politieke ficties, die aangevuld worden met net zo voortdurende 'streaming' van fictionalisering van de politiek. De spiegelrelatie tussen komedie en politiek, shows en nieuws, waarin de eerste ironie en satire gebruikt om de laatste op de kop te zetten en te ondermijnen, is nu duidelijk niet langer een vraag van goed of fout moment. Het genre van politieke satire is in feite deel van dagelijkse en nachtelijke tv-shows die er inderdaad in slagen de krachten van mimesis op het niveau van de boodschap te ontmaskeren. Maar door een spiraalvormige, hypermimetische logica eigen aan het genre van komedie, aan de nieuwe massamedia waarop ze bouwen (televisie maar ook YouTube, Facebook, Twitter enz.), en aan de dagelijkse regelmaat van de shows, lopen ze ook het risico om op paradoxale wijze de laaghartige (dionysische) kant te versterken van de mimetische krachten die ze verwerpen. Ze doen dit door (nieuwe) fascistische figuren tot deel van een komische show (of 'komisch fascisme') te maken die passief geconsumeerd kan worden vanaf een (apollinische) afstand. Lawtoo licht deze hypermimetische spiraal als volgt nader toe.

Hij ziet vele risico's, maar richt zich speciaal op twee verstrengelde aspecten die hij een patho(-)logische dubbele helix noemt: gekenmerkt door zowel de pathologische als patho-*logische* potentie die intrinsiek is aan de krachten van mimesis. In de eerste plaats brengt het genre van satirische/nieuwsshow op tv een vrolijke, lichte, onderhoudende stemming in in dagelijkse politieke gebeurtenissen, met onder andere de bedoeling om ideologische leugens te ontmaskeren volgens een oude traditie – van Aristophanes tot Rabelais, Voltaire tot Swift, Twain tot Orwell, om maar een paar klassiekers te noemen. Dit is van doorslaggevend belang voor de vrijheid van meningsuiting, democratische oppositie en sociopolitieke kritiek. De risico's liggen dus minder aan de kant van de boodschap dan aan de kant van het medium. Want wat gebeurt er, bijvoorbeeld, wanneer in een 'post-print'-cultuur door een verandering in het massamedium en een daaropvolgende verschuiving in mediagewoonten, het fictieve satirische genre zelf (onafhankelijk van de nobele intenties van de comedian) onontwarbaar verstrengeld raakt met zogenaamd 'echt nieuws' en dagelijks beschikbaar komt om het publiek te informeren maar ook te onderhouden? Een mogelijk risico is dat de komische shows bijdragen aan het verder vervagen van het nu al mistige onderscheid tussen fictie en werkelijkheid, entertainment en politiek, werkelijke tragedies en komische shows, niet zozeer door *wat* ze zeggen (hun reportages zijn doorgaans meer feitelijk accuraat en informatief dan ideologische getinte nieuwskanalen als Fox News en vormen om die reden een levensvatbaar alternatief), maar door *hoe* ze het zeggen en door hoe *vaak* ze het zeggen. Natuurlijk, een goede grap doet ons lachen om Trumps haarstijl, of politieke blunders, of de relatie met zijn zoon Eric; en dat kan geen kwaad, behalve voor Eric. Problematischer wordt het als we aan het lachen gemaakt worden om grappen over Trumps geheime verstandhouding met Poetin, om antidemocratische hervormingen in immigratiebeleid, publieke gezondheidszorg, publieke educatie, om maar te zwijgen over de dreiging van nucleaire escalatie en klimaatontkenning. Vaardige comedians zijn er goed in hun grappen te kaderen binnen een serieuze en goed geïnformeerde

politieke context, maar dagelijkse komedie zou weleens het verkeerde genre kunnen blijken voor dit soort catastrofale onderwerpen. De routine van lachen vanaf een veilige esthetische afstand die geboden wordt door een digitaal (apollinisch) scherm brengt het risico met zich dat de volledige impact en tragedie van geweld serieus verminderd wordt wanneer ernaar verwezen wordt in op komische wijze gebracht nieuws. Op den duur zou dit ook kunnen bijdragen aan het normaliseren van (nieuwe) fascistische tendensen. Lachen vermindert spanning, wat heilzaam is. Maar als we gewend raken aan lachen, zouden we ons ook wat minder geneigd kunnen voelen om ons serieus te verbinden met politieke acties of protesten die een manier van samenkomen vragen die niet op visuele afstand maar op gedeelde lichamelijke pathos berust. Hoewel pathos en afstand verre van incompatibel zijn, is het toch nog steeds gemakkelijker om te kijken en te lachen dan om de straat op te gaan en te schreeuwen. De 'punchlines' op tv zijn komisch en grappig, maar zoals Connolly ons als eerste onder de aandacht zal brengen: de stempels die er gedrukt worden op minderheden, armen, het klimaat zijn werkelijk en vernietigend. Er is dus een onvermijdelijk gevaar in het regelmatig mixen en mengen van twee registers die behoren tot verschillende ervaringsgebieden (entertainment en politiek). Waarom? Omdat het na verloop van tijd ertoe kan bijdragen politiek nog meer in de richting van die vorm van massa-entertainment te duwen die het al is geworden, en zo de werkelijkheid van (nieuw) fascisme tot een show van komisch fascisme maakt. Kortom, de apollinische, representatieve en visuele dimensie van satirische shows is deel van de oplossing als zij tegen (nieuw) fascisme vechten op het niveau van de boodschap, maar tegelijkertijd zouden zij ook deels in het voordeel kunnen werken van nieuwe leiders die neigen naar fascisme door de mediagewoontes die ze bevorderen.

Komisch fascisme

Lawtoo noemt vanuit nietzscheaans perspectief nog een verwant risico. Lachen is in feite een belichaamd, visceraal en in die zin dionysisch affect met ingebouwde besmettelijke eigenschappen. En het lichamelijk register van lach heeft, net als ongezonde voeding, heftige emoties, seksuele schandalen en abjecte zaken, of we dat nu bewust erkennen of niet, plezierige componenten. Zoals Aristoteles ons duidelijk maakte in de *Poetica*, 'we hebben plezier in het beschouwen van de meest gedetailleerde beelden van dingen waarvan de aanblik als zodanig ons pijn doet'.¹⁶ Gewelddadige, vuige en weezinwekkende objecten (of subjecten) die afkeer oproepen in het werkelijke leven, kunnen plezierig en aantrekkelijk worden wanneer ze bemiddeld worden door een esthetische representatie. Hoewel het deel over komedie in de *Poetica* verloren is gegaan, is het veilig om te zeggen dat als dit esthetische principe voor tragisch plezier geldt (vaak verbonden met geweld, illegitieme seks, en de dood van hoge en nobele karakters), er geen redenen zijn waarom dat niet zou gelden voor komisch plezier (dat ook verbonden kan zijn met geweld, illegitieme seks en de dood van lage en beschamende karakters). Lawtoo benadrukt dat plezier een aantrekking, begeerte en dus een behoefte opwekt, misschien zelfs een verslaving aan wat dat plezier in de eerste plaats oproept. Het probleem in het geval van satirische nieuwsshow's op tv is dat ze in feite geworteld blijven in de gewelddadige en abjecte politieke realiteiten waarnaar ze verwijzen en die tegemoetkomen aan zeer werkelijke affectieve behoeften. Als er vraag is naar het genre van komisch fascisme, zullen politici daar waarschijnlijk op inspelen – vooral nadat een succesvol voorbeeld, of model, de weg geplaveid heeft. Kortom, de dionysische dimensie van (nieuwe) fascistische leiders kan het onderwerp zijn van doordringende kritiek op het niveau van de satirische boodschap, maar

¹⁶ Aristotle, *The Poetics*, 34: 'we take pleasure in contemplating the most precise images of things whose sight in itself causes us pain'; vertaling HA.

deze beschuldigde politieke figuren en alles waar ze voor staan – de schandalen, de spectaculaire ontslagen, de pornosterren enzovoort – voorzien ook in de laaghartige zaken waaraan een media-afhankelijke cultuur (waarvan satirische shows integraal deel uitmaken) zich zo graag laaft.

Lawtoo's diagnostische zorg is dat in het tijdperk van Trump, dat ook een digitaal tijdperk is dat al verslaafd is aan een enorm aantal visuele (apollinische) spektakels die viscerale (dionysische) werkelijkheden representeren – van dagelijks nieuws tot dagelijkse shows, tv-series tot videogames, computer-geweld tot internetporno – de krachten van mimesis een lange schaduw hebben geworpen over de huidige en toekomstige generaties. Het gaat om krachtige hypermimetische effecten die inwerken op de psyche en op het lichaam, individueel en collectief, ethisch en politiek. Ten gevolge daarvan zou de vermenging van komedie en nieuws niet alleen ten dienste kunnen staan van nobele, patho-logische en antifascistische doeleinden, maar ook paradoxalerwijze bijdragen aan het verspreiden van (nieuwe) fascistische pathologieën die de comedians zelf zo effectief proberen tegen te gaan. Het is dus een kwestie van 'goede momenten', zoals Connolly ons terecht waarschuwt, en van de goede doseringen en genres. Wat gold voor klassieke tragedies zou deels kunnen gelden voor hedendaagse komedies die een fictieve heruitvoering bieden van een politiek die zelf al op fictieve funderingen rust: alleen in homeopathische doseringen hebben de krachten van mimesis positieve en nobele patho-logische effecten. In omvangrijke doseringen kunnen ze gemakkelijk bijdragen aan het probleem van hypermimetische besmetting met pathologische spiegeleffecten.

Al met al, stelt Lawtoo, spoken spiralen van ongezonde verslaving aan (nieuwe) fascistische pathologieën door de politieke scene en zij kunnen niet simpelweg beperkt blijven tot één kant van de politieke scheidslijn. Hij verwijst naar Georges Bataille die deze mimetische krachten, voorzien van de dionysische (wil tot) macht in het beroeren van onze lichamen, ons 'vervloekte deel' (*part maudite*) noemde. Dit vervloekte deel omvat autoritaire leiders die 'totaal anders' (*tout autres*) zijn en vertrouwen op 'heterogene' zaken

(massagedrag, hypnose, geweld, seks, abjecte zaken, lichaamsafscheidings enz.) om democratisch gekozen te worden.¹⁷ In verschillende mate werken hun mimetische krachten in op zowel laaghartige als nobele subjecten, op zowel gevoelens als rede, op zowel pathos als afstand. Ze kunnen een afwerende reactie oproepen die ons in staat stelt een bewuste afstand van fascistische besmetting te nemen, terwijl ze tegelijkertijd meer verraderlijke vormen van aantrekking opwekken die moeilijk bewust te onderkennen zijn, maar die onbewuste en sterk mimetische behoeften aan fascistische *pathos* oproepen. Dit betekent ook dat de mimetische krachten die kenmerkend zijn voor (nieuw) fascisme in feite de links-rechtse politieke oppositie overschrijden en, zodra ze circuleren, gemakkelijk goede imitatie kunnen veranderen in slechte imitatie, en bevrijdende zwermen kunnen omtoveren tot fascistische massa's. Vandaar de urgente nood aan een genealogische diagnose die – van Nietzsche tot Bataille, Girard tot Lacoue-Labarthe, Deleuze tot Connolly – ons eraan herinnert dat terwijl de krachten van mimesis voorbij goed en kwaad werkzaam kunnen zijn, we toch onderscheidingen moeten cultiveren tussen wat gezond en wat ziek is, tussen wat nobel en laaghartig is.

Ten slotte

Zoals Nietzsche als zelfbenoemde filosofische heemeester het stelde in een van zijn visionaire momenten in *Vrolijke Wetenschap*, zullen er tijden zijn waarin 'acteurs, allerlei soorten acteurs, de werkelijke meesters worden'.¹⁸ Omdat we nu, nolens volens, in zulke tijden leven, wijst Connolly's hernieuwde aandacht voor mimetische krachten erop dat juist in zulke tijden diagnostische

17 Bataille, 'The Psychological Structure of Fascism', 64-87. Zie ook Lawtoo, (*New*) *Fascism*, Chapter Two, 'The Mimetic Community'.

18 Nietzsche, *The Gay Science*, 303.

bewegingen tussen mimetische *pathos* en politieke *logos* van urgent belang zijn. Zoals hij schrijft in *Facing the Planetary*: 'kritiek is niet voldoende. Je hebt een programma nodig dat een geloofwaardige kandidaat kan worden om die waartegen je protesteert te vervangen'.¹⁹ Lawtoo wil laten zien dat Connolly's recente werk niet alleen gericht is op de negatieve kant van mimetische kracht, maar ook een bevestigende *logos* mobiliseert waarmee ethische banden van solidariteit worden gecultiveerd, *ressentiment* wordt vermeden en een wil tot waarheid wordt versterkt die van vitaal belang is om de groeiende krachten van mimesis tegen te gaan in een tijd waarin, opnieuw, fascistische fantomen rondspoken.

Referenties

- Aristotle (1987). *The Poetics* (translated by Stephen Halliwell). Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Bataille, G. (1979, Winter). The Psychological Structure of Fascism (translated by Carl L. Lovitt). *New German Critique* 16.
- Bennett, J. (2017, Dec.). Mimesis: Paradox or Encounter. *MLN* CXXXII, 5.
- Borch, C. (Ed.) (2019). *Imitation, Contagion, Suggestion: On Mimesis and Society*. New York: Routledge.
- Connolly, W.E. (1995). *The Ethos of Pluralization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Connolly, W.E. (2002). *Neuropolitics: Thinking, Culture, Speed*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Connolly, W.E. (2011). *A World of Becoming*. Durham: Duke University Press.
- Connolly, W.E. (2013). *The Fragility of Things: Self-Organizing Processes, Neoliberal Fantasies, and Democratic Activism*. Durham: Duke University Press.

19 Connolly, *Facing the Planetary*, 42: 'critique is not sufficient. You need a program that can become a viable candidate to replace those to which you object'; vertaling HA.

- Connolly, W.E. (2017a). *Aspirational Fascism: The Struggle for Multifaceted Democracy under Trumpism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Connolly, W.E. (2017b). *Facing the Planetary: Entangled Humanism and the Politics of Swarming*. Durham: Duke University Press.
- Connolly, W.E. & Lawtoo, N. (2017, July). Rhetoric, Fascism and the Planetary. *The Contemporary Condition* (blog: <http://contemporarycondition.blogspot.com/2017/07/rhetoric-fascism-and-planetary.html>).
- Else, G.F. (1958). 'Imitation' in the Fifth Century. *Classical Philology* LIII, 2.
- Lawtoo, N. (2013). *The Phantom of the Ego: Modernism and the Mimetic Unconscious*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Lawtoo, N. (2019). *(New) Fascism: Contagion, Community, Myth*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Nietzsche, F. (1968). *The Will to Power* (translated by Walter Kaufmann & R.J. Hollingdale, ed. Walter Kaufmann). New York: Vintage Books.
- Nietzsche, F. (1974). *The Gay Science* (translated by Walter Kaufmann). New York: Vintage Books.
- Nietzsche, F. (1977). Thus Spoke Zarathustra, in W. Kaufmann (Ed. & Transl.), *The Portable Nietzsche*. New York, NY: Penguin Random House.

De gospel van Greta als aanzet voor een politiek van het zwermen

Femke Kaulingfreks

'We kunnen de wereld niet redden door ons aan de regels te houden, want de regels moeten veranderen. Alles moet veranderen, en het moet vandaag beginnen.' De destijds vijftienjarige Greta Thunberg keek gedecideerd in de camera.¹ 'Het is tijd voor burgerlijke ongehoorzaamheid, het is tijd om in opstand te komen.' Haar woorden begeleidden in oktober 2018 de eerste acties in Londen van Extinction Rebellion, een van de meest eigenzinnige verschijningsvormen van de huidige klimaatbeweging. Deze beweging is ontstaan vanuit een breed gevoelde urgentie om de verwoesting van onze planeet tegen te gaan voordat het definitief te laat is. Activisten van jong tot oud zijn het erover eens dat directe actie noodzakelijk is om politici de ernst van de klimaatcrisis te doen inzien. Lobbywerk en het delen van wetenschappelijke kennis hebben immers in de afgelopen decennia niet geleid tot verregaande maatregelen. Van Londen en Amsterdam tot New York en Melbourne, de afgelopen jaren is Extinction Rebellion in verschillende steden verantwoordelijk geweest voor protestmarsen en de bezetting van verkeersaders, bruggen en pleinen.

Een paar maanden voor de eerste protestacties van Extinction Rebellion zat Thunberg voor het eerst voor het Zweedse parlement met een bord waarop

1 Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=1b6rJ-jL4Sk>.